

DOSTĘPNOŚĆ W KULTURZE - PERSPEKTYWA UCZESTNICZĄCA

ACCESSIBILITY IN CULTURE - A PARTICIPATORY PERSPECTIVE

MARTA CIECHOMSKA, DOMINIKA GRABARCZYK,
MAGDA LEJZEROWICZ, JULIA NAGLER,
JANINA SAWICKA, PAULINA SURGIEL

ABSTRAKT

Wstęp: Tematyka dostępności, w szczególności dostępności kultury, badanej z perspektywy jej uczestników poprzez analizę tekstów etnograficznych, jest stosunkowo rzadko poruszana, zwłaszcza w polskiej literaturze naukowej.

Cel: Celem artykułu była próba zdefiniowania dostępności poprzez narracje autorek doświadczających dostępności bądź jej braku.

Materiał i metoda: W badaniach zastosowano metodologię współuczestniczących badań w działaniu (Denzin, Linkoln, 2009; Fals-Borda, 2010; Macedo, 2014; Pant, 2014; Lewin, 2010; Reason, Torbert, 2010; Cervinkova, Gołębiak, 2010; Czerepaniak-Walczak, 2014), wykorzystano metodę etnograficzną (Geerts, 2005; Wolcott, 2008; Anderson, 2014). W pracach badawczych wzięli udział studenci i pracownicy Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie.

Wyniki: Narracje wskazały, iż dostępność może być rozumiana nie tylko jako brak ograniczeń, ale także jako otwartość i wrażliwość na potrzeby różnych grup społecznych. Postulowano w nich też wprowadzenie zmian w dostępie do kultury tak osób z niepełnosprawnościami, jak i bez. Ich doświadczenia są bardzo różnorodne, począwszy od nabytych w wieku nastoletnim, zawodowych czy związanych z osobami z niepełnosprawnościami z ich otoczenia.

Wnioski: Wyniki analiz przeprowadzonych badań w działaniu wykazały zmianę w poziomie refleksyjności uczestników. Badaczki i badacze, opisując praktyki społeczne związane z dostępnością, w których sami brali udział, zauważyli, że stało się to czynnikiem zmiany w zasobie ich samowiedzy. Cykl spotkań zespołu umożliwił refleksyjne, systematyczne przyglądanie się i udział w procesie powstawania artykułu, co umożliwiło zmianę w indywidualnych kompetencjach badawczych uczestników projektu.

Słowa kluczowe: dostępność, inkluzja, kultura, osoba z niepełnosprawnością, różnorodność, metoda etnograficzna

ABSTRACT

Introduction: The subject of accessibility, in particular the accessibility of the culture studied from the perspective of its participants through the analysis of ethnographic texts, is relatively rarely discussed, especially in Polish scientific literature.

Aim: The aim of the study is to define accessibility via the narrative descriptions of authors who experience accessibility or the lack thereof.

Materials and method: Methodology which was used in a study is participatory action research (Denzin, Linkoln 2009; Fals-Borda 2010; Macedo 2014; Pant 2014; Lewin 2010; Reason, Torbert 2010; Cervinkova, Gołębniak 2010; Czerepaniak-Walczak 2014), ethnographic method was used. Research was done by group of students and academics from Maria Grzegorzewska University in Warsaw.

Results: Narratives of article's authors prove that accessibility can be understood as lack of barriers, but also as openness and sensitivity for other's people needs. Author's experiences are diverse, there are experiences from adolescents, work experiences or experiences that are connected with people with disabilities from authors' environment.

Conclusions: The results of analysis of participatory action research showed change in the level of participants reflectivity. Researchers describing social practices connected with accessibility, in which they took part, underlined that it became an element of change in their self-knowledge. The series of team meetings enabled a reflective, systematic look at and work through the process of creating the article, which enabled a change in the individual research competencies of the project participants.

Key words: accessibility, inclusion, culture, people with disabilities, diversity, ethnographic method

DOI: 10.5604/01.3001.0015.9454

WSTĘP

Każdy z nas jest inny, różnimy się ze względu na płeć, wiek, wzrost, stopień sprawności, a także nawyki. Nasze organizmy podlegają ciągłym procesom przeobrażeniowym, takim jak: starzenie się, ciąża czy nabycie czasowej lub trwałej niepełnosprawności. Z tej perspektywy warto zauważyć, iż każdy z nas w różnych okresach swego życia napotyka różnorakie ograniczenia w otaczającej przestrzeni. Warto zwrócić uwagę na istnienie różnorodności w realizacji potrzeb osób funkcjonujących w danej przestrzeni. Konieczne jest zatem poszukiwanie rozwiązań, które adresowane do jednej grupy użytkowników mogą zostać wykorzystane przez przedstawicieli innej. Proces planowania dostępności jest zjawiskiem, które wychodzi naprzeciw potrzebom jak najszerzej grupy potencjalnych użytkowników (Preiser, 2007, s. 13; Kowalski, 2013, s. 73–75).

Dostępność kultury wiąże się również z dostępem do ośrodków kultury, co jest zależne od wielu czynników, a mianowicie:

- lokalizacji czy w ogóle istnienia takich ośrodków;
- sytuacji finansowej (kraju, miasta i odbiorcy);
- barier architektonicznych;
- barier osobowych (tak ze strony odbiorców, jak i pracowników ośrodków);
- dostępności środków transportu;
- dopasowania oferty do potrzeb osób korzystających;
- dostępu do pomocy i wsparcia.

Istotna w obszarze kultury jest jej powszechność oraz możliwość dostępu dla wszystkich. Wykorzystuje się wiele nowych i różnorodnych środków, aby dotrzeć do jak największej liczby zainteresowanych. W miarę możliwości zapewnia się osobom ze specjalnymi potrzebami najbardziej komfortowe warunki, tak aby mogły jak najlepiej wykorzystać swoje przyjsię do ośrodka kultury.

Przezeń, którą możemy nazwać dostępną, to ta, która umożliwia postrzeganie wieloma zmysłami. I tak niepełnosprawność sensoryczna w istotny sposób wpływa na ilość i jakość odbieranych informacji; istnieje jednak możliwość zapoznania się z otoczeniem, wykorzystując inny kanał komunikacyjny. Stworzenie dostępnej przestrzeni jest możliwe tylko wtedy, kiedy zapewniony zostanie potencjał wielozmysłowego jej odbioru (Preiser, 2007, s. 15; Kowalski, 2013, s. 75).

„Dostępność” to pojęcie dość często używane, a jednocześnie jest jednym z tych terminów, które stają się problematyczne przy próbie ich zdefiniowania lub pomiaru. Przyczyną tych trudności jest jego złożoność i wielowymiarowość. W rozumieniu potocznym może mieć wiele znaczeń. W ujęciu Dąbrowskiego i Klimka (2012, s. 25–26) to potencjał zdobywania czegoś (osiągalność), łatwość zrozumienia czy kontaktów z innymi (przystępność), natomiast w aspekcie przestrzennym może być rozpatrywana jako możliwość dotarcia do konkretnego miejsca.

Planowanie dostępności wiąże się z określeniem zasad projektowania architektonicznego oraz poszukiwania idealnych proporcji w ciele człowieka. Jako prekursora można tu przywołać Witruwiusza (I w. p.n.e.) czy słynnego Leonarda da Vinci (XV/XV wiek). Bardziej współcześni to Ernst Neufert czy Le Corbusier, którzy stworzyli pierwsze antropometryczne modele (Kowalski, 2013, s. 71–72).

Ruchy emancypacyjne, których celem było między innymi dostosowanie przestrzeni do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, miały swój początek w latach 60. XX wieku. Efekty podejmowanych wówczas działań to akty prawne uchwalone w Stanach Zjednoczonych, Europie Zachodniej, Skandynawii czy Australii. Miały one za zadanie formowanie

obszarów projektowania, dostępności przestrzeni w sferze publicznej, przeciwdziałając jednocześnie wykluczeniu i dyskryminacji społecznej (Kowalski, 2013, s. 72).

Znajomość różnorodności potrzeb ludzkich jest bardzo istotna. Wygoda i bezpieczeństwo korzystania z przestrzeni publicznej są istotne zarówno dla osób z pełnosprawnościami, jak i bez. Uważność na zróżnicowane sposoby realizacji potrzeb doprowadziła do opracowania koncepcji projektowania uniwersalnego, nazywanego również projektowaniem dla wszystkich, a współcześnie coraz częściej pojawia się termin „projektowanie inkluzyjne”.

Istotna z perspektywy projektowania uniwersalnego jest Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, przyjęta w Nowym Jorku 13 grudnia 2006 roku. Konwencja podnosi prawa osób z niepełnosprawnościami do rangi praw człowieka, opierając się na przynależnej człowiekowi od urodzenia godności, równości i powszechności. W Konwencji osoba z niepełnosprawnością nie jest postrzegana z perspektywy medycznej, jest ujmowana jako jednostka uczestnicząca w życiu społecznym, w przestrzeni publicznej, choć nadal niedostosowanej do standardów potrzebnych do typowego pełnienia ról społecznych (Konwencja o prawach...; Mrugańska, 2008, s. 6–7).

Znoszenie barier i pełne uczestnictwo w życiu społecznym to nieodzowny element, który winien być uwzględniany w dokumentach dotyczących dofinansowań, funduszy, zwiększania możliwości osób z niepełnosprawnościami.

Wśród aktualnych aktów prawnych warto wspomnieć o Krajowym Programie Działań na Rzecz Równego Traktowania na lata 2021–2030. Wskazuje on zakres działań, które podejmowane przez konkretne instytucje zapewnić mają wdrożenie poszanowania dla równości szans i braku dyskryminacji, mając przy tym na uwadze w szczególności osoby z niepełnosprawnościami i ich potrzeby, takie jak: bezpieczeństwo, komfort i pełne uczestnictwo zarówno w życiu społecznym, jak i publicznym – jako pełnoprawni obywatele. Dostępność to przede wszystkim swoboda, wolność i przekonanie, że coś jest na wyciągnięcie ręki. Jest to coś, co możemy osiągnąć, doświadczyć, zobaczyć i poczuć, coś, co każdy człowiek ma, a raczej mieć powinien, mimo ograniczeń, z jakimi się boryka.

Tematyka dostępności jest nam, jako autorkom tekstu, niezwykle bliska, czy to ze względu na doświadczanie dostępności bądź jej braku jako osób z niepełnosprawnościami, czy też jako osób pochodzących z różnych kultur, różnych narodowości, posługujących się innym językiem, będących w odmiennej sytuacji ekonomicznej i społecznej czy różniących z racji wieku lub płci.

Czym zatem jest dostępność? Dla każdej osoby słowo to będzie oznaczało coś zupełnie innego, ale równie ważnego. Każdy człowiek jest inny, stąd dostępność również dla poszczególnych jednostek będzie czymś absolutnie wyjątkowym.

Z tym stwierdzeniem wiąże się cel artykułu, którym było wykazanie, że dostępność może być rozpatrywana z wielu perspektyw, w zależności od tego, na jakiej płaszczyźnie i w jakim kontekście tematycznym się poruszamy. Dostępność może być i jest definiowana poprzez narracje autorów doświadczających dostępności bądź jej braku.

METODYKA BADAŃ

W badaniach zastosowana została metodologia współuczestniczących badań w działaniu (Denzin, Linkoln, 2009; Fals-Borda, 2010; Macedo, 2014; Pant, 2014; Lewin, 2010; Reason, Torbert, 2010; Cervinkova, Gołębnik, 2010; Czerepaniak-Walczak, 2014), wykorzystano metodę etnograficzną (Geerts, 2005; Wolcott, 2008; Anderson, 2014). Uzasadnieniem zastosowania tego typu metodologii jest podjęta problematyka.

Wprowadzenie metodologii *action research*, jak i metody etnograficznej, do praktyki akademickiej sprzyja kreowaniu nowej jakości badań. Grupę badawczą tworzyli studenci Akademii Pedagogiki Specjalnej z kierunku interdyscyplinarne studia nad niepełnosprawnością oraz nauczyciele akademicy. Warto podkreślić charakterystyczną cechą zespołu, jaką była różnorodność. W skład grupy weszli zarówno osoby różnych narodowości, o różnej sprawności, w różnym wieku, jak też o zróżnicowanych poglądach i doświadczeniach.

Kadra akademicka i studenci ze względu na specyfikę przyjętej metodologii stali się współpracownikami, współautorami, współbadaczami, nie zawłaszczając pozycji badacza, dekonstruując granicę pomiędzy badaczem a badanym (Czerepaniak-Walczak, 2014). Wyjątkowość metodologii badań w działaniu może stanowić punkt wyjścia zmian w postępowaniu procesu nabywania kompetencji badawczych, charakteryzuje się tym, że:

- są sytuacyjne – problem jest badany w określonym kontekście i rozwiązywany w tym kontekście;
- są partycypacyjne – badacze bezpośrednio lub pośrednio biorą udział w badaniach;
- są samooceniające – modyfikacje są na bieżąco oceniane w działaniu ze względu na cel, którym jest doskonalenie praktyki;
- są zbiorową aktywnością – badacze i praktycy tworzą zespół (Czerepaniak-Walczak, 2014).

Współcześnie można zauważyć szczególny rozwój badań związanych z perspektywą uczestniczących badań w działaniu, m.in.: Fals-Borda (2010), Macedo (2014), Pant (2014), Kalmbach-Philips, Carr (2010), na gruncie polskim – Czerepaniak-Walczak (2001), Cervinkova, Gołębiak (2010), Cervinkova (2008, 2013), Gajdzica (2013, 2016), Prysak (2016). Badania włączające z udziałem studentów stopniowo zyskują na znaczeniu, m.in.: Barton (2005), Fullana, Pallisera, Català, Puyalto (2017), Strnadová, Cumming, Knox, Parmenter (2014), Klara (2014), Morina (2018), Goodley (1999), Woodin (2017), Walmsley (2001). Jednakże na gruncie polskim niewielu badaczy je stosuje, m.in.: Wołodźko (2013), Wos, Kamecka-Antczak (2020), Cytowska (2012), Kumaniecka-Wisniewska (2006), Lindyberg (2012), Borowska-Beszta (2013), Żyta (2011), Wołowicz (2018), Parchomiuk (2019).

Proces pisania publikacji przez zespół badaczek i badaczy został zaplanowany w ramach zajęć akademickich „zajęcia tutoringowe” i „osoba z niepełnosprawnością w przestrzeni publicznej”. W procesie pisania i podnoszenia kompetencji badawczych uczestników został przyjęty model pracy grupowej, umożliwiający uzgadnianie w dialogu kolejnych etapów pracy nad artykułem. Proces badawczy przebiegał następująco:

- konceptualizacja tematu artykułu,
- tworzenie indywidualnych tekstów etnograficznych/autoetnograficznych,
- analiza tekstów,
- wybór przez członków zespołu części, nad którymi chcą pracować,
- współdecydowanie o procesie badawczym,
- współprowadzenie prac zespołu przez uczestników,
- praca w zespole nad całością artykułu,
- dyskusja nad kompetencjami badawczymi autorek,
- dyskusja nad wyborem czasopisma.

Cykl spotkań zespołu umożliwił zarówno refleksyjne, systematyczne przyglądanie się procesowi tworzenia artykułu, jak i obserwacje zmian w indywidualnych kompetencjach badawczych każdego uczestnika projektu. Proces pisania artykułu łączył w sobie rozszerzanie wiedzy na temat dostępności, jak również kształtował umiejętności metodyczne

i badawcze autorów. Badaczki i badacze opisali własne doświadczenia społeczne, co stało się czynnikiem zmiany w ich zasobie samowiedzy.

W prowadzonych badaniach odwoływano się do koncepcji etnografii analitycznej Andersona (2014), definiowanej jako podejście, w którym badacz „jest pełnym uczestnikiem badanej grupy bądź środowiska, pojawia się jako członek badanej grupy w publikowanych przez siebie tekstach i angażuje się w rozwijanie teoretycznych wyjaśnień dotyczących szerszych zjawisk społecznych”.

NARRACJE

Co to jest dostępność i czym jest dla mnie? Dostępność – to przede wszystkim brak ograniczeń. To swoboda w codziennym funkcjonowaniu dla każdego. Dla mnie dostępność to jeden z aspektów świadomości każdej osoby. To moja naturalna wrażliwość na różnorodne potrzeby, udogodnienia i dostosowania przestrzeni życia dla każdego. To marzenie o takim świecie, w którym każdy jest chciany, wysłuchany, rozumiany, akceptowany i w niczym nieograniczany.

Analizując moje doświadczenia związane z dostępnością kultury dla osób z niepełnosprawnościami, przypomina mi się sytuacja sprzed 15 lat. Pamiętam do dziś, gdy pierwszy raz zobaczyłam mojego dziadka po amputacji nogi. Wtedy jak zawsze miał uśmiech na twarzy. On nigdy nie był z tego powodu smutny i nigdy się nie martwił o to, co będzie dalej. Zachowywał się tak, jakby nic się nie wydarzyło. W wieku prawie osiemdziesięciu lat uczył się żyć inaczej niż do tej pory oraz uczył się prosić o pomoc i z niej korzystać.

Pamiętam uroczystość w naszym kościele, na którą on również się wybierał. Ładnie ubrany, pozwolił, aby moja babcia zawiozła go do kościoła na wózku. Problemem były wtedy schody przed wejściem do kościoła, które były zbyt strome i wysokie. Wydaje mi się nieważne, jak wtedy sobie poradził, ważne jest to, że takie ograniczenia to rzeczywistość, w której funkcjonują osoby z niepełnosprawnością fizyczną. Dopiero po bliższym zetknięciu czy doświadczeniu niepełnosprawności jesteśmy bardziej wrażliwi na te bariery i je zauważamy.

****

Wydarzeniem, które kojarzy mi się z dostępnością kultury, jest sytuacja sprzed kilku lat. Będąc na praktykach w przedszkolu dla dzieci ze spektrum autyzmu, mieliśmy wycieczkę do kina z okazji Dnia Dziecka. Dzieci zostały poinformowane o wyjściu jeszcze na porannych zajęciach, po to by miały czas przygotować się na zmianę w planie dnia. Niestety kino nie było przyjazne sensoryczne. Na sali było dość zimno i całkowicie zostały zgaszone światła, do tego jeszcze było bardzo głośno. Takie wyjście nie było przez dzieci odebrane jako coś przyjemnego, lecz odwrotnie.

Dwa lata temu miałam możliwość być na wolontariacie z osobami z niepełnosprawnościami. Miejsce, w którym nie raz musiałam przekroczyć własne granice, oraz miejsce, w którym jest dużo wolności na bycie sobą. Na jednym z wieczorków kulturalnych mieliśmy „kino pod chmurką”, co na pierwszy rzut oka mogło być dobrym pomysłem, lecz w praktyce wyglądało zupełnie inaczej. Osoby z niepełnosprawnością wzrokową i słuchową zostały przez organizatorów zupełnie nieświadomie wykluczone z pokazu filmu, gdyż nie był on przystosowany do ich potrzeb.

Dostępność kultury – w moim rozumieniu – to przystosowanie dzieł sztuki, tak jak i samych instytucji kultury, w taki sposób, by uczestnictwo było dostępne wszystkim chętnym. To doświadczenie bycia w przestrzeni publicznej, wolne od oceniania czy wykluczenia.

****

Dostępność rozumiem jako DOSTĘP(ność) DO ..., gdzie w miejsce trzech kropek można wpisać dowolny interesujący nas w danym momencie element. Jakakolwiek byłaby to dziedzina życia, istotne jest, aby wyrażana potrzeba została zaspokojona przynajmniej w podstawowym zakresie. Podejmując refleksję nad tym zagadnieniem, nie mogłabym nie dostrzec, jak istotny jest tu czynnik ludzki. Oczywiście jest, że wszelkiego rodzaju bariery mają ogromne znaczenie, począwszy od architektonicznych, a na czysto emocjonalnych skończywszy. Natomiast w tym tekście chciałabym podjąć temat przygotowania profesjonalistów do pracy z osobami o szczególnych potrzebach/ z niepełnosprawnościami.

Moje doświadczenie osobiste związane jest z pracą z osobami starszymi. Osoby starsze, z racji wieku i różnorodności nagromadzonych przez lata doświadczeń psychofizycznych wymagają od osób pracujących z nimi solidnego przygotowania teoretycznego i doświadczenia w oferowanych usługach. Nie umniejszam tu absolutnie wiedzy i umiejętności specjalistów z innych obszarów, chcę tylko zaznaczyć, że osoby w wieku senioralnym posiadają nierzadko niepełnosprawności sprzężone, jak również cechy osobowe, które często nie są akceptowane przez otoczenie, jak również mniej czy bardziej świadomie wypierane przez same osoby starsze. To kolejny aspekt, któremu trzeba wyjść naprzeciw w pracy z tą grupą wiekową. Przydaje się tu intuicja i cierpliwość, bycie otwartym na sygnały werbalne i niewerbalne.

W moim przypadku praca z seniorami pojawiła się na horyzoncie, kiedy na jednym z warszawskich uniwersytetów trzeciego wieku utworzona została grupa zajęć ruchowych, której prowadzenia, z różnych względów, nikt nie chciał się podjąć. Początki mojej pracy w tym obszarze były najeżone trudnościami różnej natury, od metodyki prowadzenia zajęć po obawy o to, czy moje działania nie przyniosą żadnych niepożądanych skutków ubocznych. Po kilku miesiącach doszłam do wniosku, że jeśli dalej mam się tym zajmować, a chciałam tego, to czas na decyzję o podjęciu gruntownej edukacji; nauka we własnym zakresie jest zbyt chaotyczna i nie daje mocnego oparcia. Tak znalazłam się na studiach fizjoterapeutycznych. Z tego miejsca, w którym teraz się znajduję, widzę, że to był strzał w dziesiątkę. Mój warsztat, kompetencje oraz poczucie osadzenia w temacie wkroczyły w nowe rejony. Wiem, że jestem gruntownie przygotowana do dbania o zdrowie osób, z którymi pracuję.

Kolejne studia przeze mnie podjęte dotyczą obszaru *disability studies*. Wybór kierunku był dla mnie łatwy, a potrzeba rozwinięcia się w obszarze nauk społecznych dała mi możliwość podjęcia dobrej decyzji. Wierzę w to, że po tych studiach będę miała możliwości lepszego zrozumienia potrzeb osób, z którymi przychodzi mi pracować.

Między innymi tak rozumiem dostępność, jako ciągłą pracę nad samą sobą, aby to, co oferuję, było w zasięgu jak największej liczby osób. Nie mam wpływu na wiele elementów, choćby na to, że sekretariat instytucji, w której pracuję, znajduje się na wysokim drugim piętrze bez windy. W swoim zakresie robię, ile tylko mogę, aby z każdym dniem być lepszą, niż byłam wczoraj.

****

Dostępność rozumiem w taki sposób, że mogę z czegoś skorzystać; jednak jest to mój wybór, czy skorzystam, czy nie; wiąże się dla mnie z możliwością wyboru i podejmowania decyzji. To ja decyduję, czy chcę skorzystać z określonej możliwości.

Przygotowując zajęcia, zastanawiałam się, jak dostosować je do potrzeb jak największej liczby uczestników, jak zastosować projektowanie uniwersalne, żeby zajęcia były dostępne i inkluzywne.

Prezentację – mówię – przygotowałam w taki sposób, żeby umożliwić skorzystanie z niej jak największej liczbie osób. To, że tekst jest żółty na czarnym tle, czyli jest zwiększony kontrast, umożliwi lepsze widzenie osobom z problemami wzroku, a jednocześnie nie przeszkadza w odbiorze innym osobom – wyjaśniam. Tekst został napisany czcionką Calibri, czcionką bezszeryfową, łatwiej się wtedy czyta osobom zarówno z wadą wzroku, ze spektrum autyzmu, jak i z dysleksją. Na slajdach nie ma zdjęć, obrazków, tła z ozdobnikami, nie ma tabel. Tak przygotowany tekst jest możliwy do odczytania z pliku elektronicznego, natomiast obraz nie. Stąd osoby, które używają czytników tekstu, nie skorzystałyby w pełni z prezentacji.

Wiem, że prezentacja nie jest idealna i nie zaspokaja potrzeb wszystkich, ale nie taki jest cel projektowania uniwersalnego, celem jest umożliwienie dostępności jak największej liczbie osób. Warto o tym myśleć przed przygotowaniem zajęć czy prezentacji. Czy włożyłam więcej czasu i wysiłku w przygotowanie prezentacji w taki sposób? Może trochę, ponieważ musiałam przemyśleć, jak to zrobić, a wcześniej się tego nauczyć. Ale kolejne prezentacje już nie będą wymagały większego nakładu pracy, a będą dostępne, inkluzywne.

W mojej historii dostępność jawi się w wielu wymiarach: przestrzeni, możliwości fizycznych, relacji międzyludzkich, barier psychicznych. Czy te obszary pojawiłyby się, gdybym była w relacji tylko ze sobą? Zamknięta w swoim świecie? Nie wiem, ale pojawiają się w relacjach z innymi.

***

Doświadczenie, zamiłowanie i spędzanie czasu ze sportowcami doświadczającymi niepełnosprawności ruchowej pokazało mi, jak istotne jest kompleksowe i wieloaspektowe myślenie o czymś, co wydaje się tak błahym i prostym – o dostępności do szeroko rozumianej kultury.

Pamiętam dokładnie, słoneczne i gorące lato sprzed 3 lat – miniparaolimpiada dla osób dorosłych. Każdy sportowiec inny, na swój sposób wybitnie uzdolniony, pragnący sukcesu i wyjątkowy – każdy tak samo walczący o zdobycie jak najlepszego miejsca na zawodach.

Co połączyło wszystkich obecnych tam zawodników, w tym również mnie? Połączyła nas kultura – kultura sportu.

Organizacja tego typu imprezy masowej oczywiście nie należy do najprostszych – każda z niepełnosprawności jest inna, każda potrzebuje zupełnie innych udogodnień, ale nie tylko niepełnosprawność sama w sobie, ale także dyscyplina sportu, która jest przez daną osobę wybierana. Lekkoatleta z amputowaną nogą, zawodnik pływacki będący osobą niewidomą, kobieta z zespołem Downa skacząca w dal – zasady punktowania zawodników nie zawsze są proste i łatwe; same konkurencje nie zawsze są odpowiednio przystosowane do stopnia niepełnosprawności – odpowiednie kontrasty na polu, gładka i bezpieczna nawierzchnia, odpowiednie nagłośnienie, pomoc wolontariuszy w dojeździe zawodników na start.

Z doświadczenia, jakim było uczestnictwo w zawodach jako wolontariusz, zapamiętałam wspólną, szczerą i bezgraniczną radość, a także satysfakcję zawodników – satysfakcję, że mimo ograniczeń mogą i chcą spełniać swoje ambicje, swoje pasje i marzenia. Radość oraz satysfakcja z możliwości, jakie dają dostępność i udoskonalenia w szeroko pojętej kulturze, w tym także niesamowicie pięknej i pasjonującej – kulturze fizycznej człowieka.

Wydaje mi się, że nie ma nic bardziej łączącego w jedną społeczność niż sport. Sport jest, zawsze uważałam, spoiwem dla ludzi, ludzi innych, wyjątkowych. O dostępności samej w sobie mogę śmiało powiedzieć, że nigdzie nie jawi się lepiej niż właśnie w organizacji

parazawodów i paraolimpiad. Sport jest wolnością, różnorodnością, drogą ku pokazaniu, że to, co na pozór niemożliwe do wykonania, staje się realne – sport jest jedną wielką i piękną dostępnością.

***

Zmiany w otoczeniu i dostosowanie go do potrzeb osób z niepełnosprawnościami ustalają i regulują pełnosprawni nierzadko bez uwzględnienia osoby, która te potrzeby ma. Często więc dostosowania dla tych osób nie są wykonane poprawnie i stanowią kolejną barierę w ich dostępie do kultury.

Istnieją także instytucje, które pomagają osobom ze specjalnymi potrzebami, organizując potrzebne udogodnienia. Wspomagają także kulturę osób z niepełnosprawnościami poprzez organizowanie zajęć np. teatralnych lub tworząc spektakle czy teatry.

Dobrym przykładem są muzea. W większości z nich możemy zobaczyć podnośniki, windy, rampy, poszerzane drzwi, brak progów dla osób z dysfunkcją ruchową, oznaczenia korytarzy, schodów, np. audiodeskrypcje dla osób niedowidzących, przewodnika „opowiadającego” językiem migowym dla osób z niepełnosprawnością słuchową. Tego typu udogodnienia możemy znaleźć w wielu obiektach kultury. Niestety w większości budynki, w których znajdują się ośrodki, są często w starym budownictwie lub w zabytkach, przez co pojawiają się problemy z zamontowaniem udogodnień, czy to z zewnątrz, czy już w środku.

Jednak nie w każdym mieście, szczególnie w Polsce, są dogodne warunki dla uczestniczenia osób z niepełnosprawnościami w kulturze. Niewiele mniejszych miast podejmuje taką inicjatywę. Jest to spowodowane ich sytuacją finansową, ale także często brakiem inicjatywy lub stereotypowym podejściem do osób z niepełnosprawnościami. Ważna jest także w tym wypadku edukacja bliskich osoby ze specjalnymi potrzebami i zaznajomienie ich, jakie te potrzeby mogą być.

***

Mysząc o dostępności kultury, przypominają mi się sytuacje z moich wizyt w galeriach sztuki. Mniej więcej 7 lat temu pojechalśmy wraz z moją rodziną do londyńskiej galerii sztuki. Byłam wtedy w pierwszej klasie liceum i zaczynałam dopiero zgłębiać swój język angielski. Pamiętam, że byłam bardzo na siebie zła, że nie rozumiem tabliczek przy obrazach, a moja siostra rozumie je bez problemu. Do tego miałam bardzo silne poczucie, że nie wolno mi usiąść na wózku, że przecież umiem chodzić i muszę udowodnić światu i ludziom, że dam radę chodzić pomimo dużego zmęczenia. Konsekwencją moich, mniej lub bardziej świadomych, decyzji, czyli braku wózka i bardzo dużej koncentracji na moich brakach językowych, jest to, że w zasadzie prawie nic nie pamiętam z tej wizyty.

Po kilku latach mojego rozwoju, pracy z ciałem i emocjami, udało mi się odwiedzić inną galerię sztuki. Obrazy oglądałyśmy wraz z moją przyjaciółką. Pomyślałyśmy, że skorzystamy z dostępności tej galerii sztuki i pożyczymy wózek, a mój język angielski się znacząco poprawił. Zyskałam przestrzeń, zgodę ode mnie dla mnie na popełnianie błędów, co ułatwiło mi zwykłą w swojej niezwykłości radość z oglądania zasobów galerii sztuki.

Mysząc o opisanych sytuacjach, zastanawiam się, w jaki sposób kształtujemy świadomość i otwartość na własną decyzyjność w korzystaniu z dostępności. Zauważyłam u siebie duże poczucie lęku, niepewności i częstego porównywania się do innych osób. Przecież jak umiem chodzić, to pomimo tego, że jest mi ciężko chodzić długo, to nie skorzystam z wózka, bo mi nie wypada. Nie mogę sobie pozwolić na błędy w rozumieniu języka obcego, bo muszę szybko być dobra, by dorównać innym.

Moim zdaniem w dostępności kultury jednym z istotniejszych aspektów jest kształtowanie świadomości w osobach z niepełnosprawnościami, że same mogą mieć wpływ na własną sytuację, mają prawo do ułatwień we własnym życiu. Bardzo cenię sobie szukanie sposobów na to, co jest mi potrzebne, ponieważ wówczas zdobyta wiedza staje się „moją wiedzą”, a co za tym idzie, w kolejnych sytuacjach, które będą wymagały skorzystania z rozwiązań z zakresu dostępności, będę miała większą szansę, by posiłkować się własną decyzywnością niż np. poprawnością społeczną.

Uważne przyglądanie się własnemu rozwojowi i różnym sytuacjom z mojego życia jako osoby z dodatkową cechą, jaką jest niepełnosprawność, umożliwi mi poznawanie własnych potrzeb i możliwie samodzielne dbanie o komfort w korzystaniu z życia, czyli np. z oglądania zasobów galerii sztuki.

***

Biorę udział w wielu wydarzeniach kulturowych, prawie nigdy nie zwracam uwagi na odbiorców. Po ostatnich zajęciach na uczelni zmieniłam moje podejście do postrzegania tego problemu. W miejscach tych jest bardzo mało osób z niepełnosprawnościami. Dlaczego.....? To pytanie dla mnie i dla wielu innych.

Podczas zajęć na uczelni wykładowca zlecił wykonanie ćwiczenia związanego z dostępnością kultury dla osób niewidomych. Naszym zadaniem było wybranie jednego z obrazów i stworzenie do niego opisu. Wybrałam obraz „Pomarańczarka”, ponieważ często omawialiśmy go w liceum. Niby takie proste zadanie: zrobić jego opis. Na kolejne zajęcia każdy przyniósł swój i prezentował go bez podawania tytułu. Zadaniem reszty grupy było dokonanie wizualizacji na podstawie słuchu. Niby takie proste zadanie, a sprawiło wiele trudności. O dziwo każdy z nas, wizualizując sobie obraz na podstawie opisu, narysował coś innego. Uświadomiliśmy sobie, jak istotna jest dokładna adaptacja obrazów, aby móc je sobie zwizualizować, nie widząc ich. W polskich muzeach i obiektach dostępności kulturalnej jest za mało adaptacji lub są one niedokładnie opracowane. Miejsc, które posiadają udogodnienia dla osób z niepełnosprawnościami, przybywa, lecz wciąż jest ich za mało. Osoby z niepełnosprawnościami mają równie silną potrzebę poznawania, podobnie jak każdy inny człowiek, lecz ze względu na wiele czynników, nie mogą brać udziału we wszystkich wydarzeniach.

DYSKUSJA

Osoby z niepełnosprawnościami, osoby starsze, innych narodowości, nieheteronormatywne borykają się z wieloma problemami w życiu społecznym. Często się zdarza, że są wykluczane z życia kulturowego, co wynika z nieodpowiedniej adaptacji miejsc kultury czy jej form, np. spektakli, festiwali. Prowadzi do izolacji i wykluczenia. To właśnie m.in. dzięki uczestnictwu w życiu kulturowym ludzie rozwijają kompetencje społeczne, wspierają swój rozwój emocjonalny i budują relacje z innymi.

Obecnie coraz więcej miejsca w debacie publicznej zajmuje temat dostępności kultury dla osób z niepełnosprawnościami. W zależności od rodzaju niepełnosprawności różni się też sposób dostępności. Należy zwrócić uwagę na działalność fundacji, których celem jest upowszechnienie kultury dla wszystkich grup społecznych. Jest to np. Fundacja „Kultura bez barier” czy „Polska bez barier”. Fundacja „Kultura bez barier” zajmuje się udostępnianiem filmów, spektakli teatralnych czy zasobów muzeów dla osób z niepełnosprawnościami sensorycznymi. Z kolei Fundacja „Polska bez barier” działa na rzecz zwiększenia dostępności dla osób z niepełnosprawnością fizyczną. Jest to szeroko pojęta dostępność. Fundacja współpracuje przy organizacji festiwali i koncertów, jak np. Orange Warsaw Festival,

prowadzi szkolenia dla pracowników urzędów i innych miejsc użyteczności publicznej. Jest to bardzo ważna i potrzebna działalność, która pozwala uniezależnić się osobom ze specjalnymi potrzebami.

Na pozytywne przemiany w kontekście dostępu do kultury dla osób z niepełnosprawnościami wskazuje Ploch (2009). Przed laty taką możliwość dawały warsztaty terapii zajęciowej, obecnie wachlarz dostępnych wydarzeń kulturalnych jest coraz szerszy. Zwiększa się poziom dbałości podczas przygotowań różnych eventów, by spełniać wymogi profesjonalizmu, troski i dojrzałego szacunku dla niepełnosprawności.

Nowak (2015) w artykule *Uczestnictwo osób niepełnosprawnych w kulturze* wskazuje istotny problem, jakim jest brak odpowiedniego przygotowania nauczycieli i korepetytorów np. gry na instrumentach muzycznych we wsparciu nauki osób z niepełnosprawnościami. Ponadto osoby te spotykają się z barierami architektonicznymi, finansowymi, społecznymi lub zdrowotnymi. Dużą rolę we włączaniu w życie kulturalne odgrywiają szkoły specjalne, fundacje i inne organizacje pożytku publicznego. Dobrym przykładem jest Polski Związek Niewidomych, który w ramach swojej działalności organizuje wydarzenia kulturalne, jak również umożliwia nieodpłatny udział w ogólnodostępnych eventach.

Na uwarunkowania dostępu do kultury wskazują badania Fundacji Krzewienia Kultury Artystycznej Osób Niepełnosprawnych. Analiza wyników badań przeprowadzonych przez fundację wykazała, że mimo obfitości wydarzeń kulturalnych znaczna ich część odbywa się wyłącznie w dużych miastach.

Każda osoba potrzebuje określonych dostosowań, aby funkcjonować na adekwatnym dla siebie poziomie, i nie ma znaczenia, czy jest to osoba z niepełnosprawnością, czy bez. Nie jest zaskoczeniem, że każda osoba ma inne potrzeby i inaczej dostosowuje do siebie otaczającą ją przestrzeń. Problem zaczyna się w momencie, kiedy nie jest możliwa zmiana otoczenia ze względu na to, że jest to przestrzeń publiczna. W takiej sytuacji niektóre elementy dostosowania będą naruszały komfort innych osób lub najwzyczajniej nie zostaną zrealizowane ze względu na finanse publiczne lub brak inicjatywy ze strony organów władzy do realizacji danego projektu. Każdy z nas ma różne doświadczenia, jednakże nie każdy jest świadomy ograniczeń lub doświadczeń innych osób. Warto się zastanowić, jak bardzo świadomi i otwarci jesteśmy na potrzeby innych i ile możemy zrobić, żeby umożliwić innym funkcjonowanie w przestrzeni publicznej czy w kulturze. Może uda nam się pomóc jednej osobie, może wprowadzimy większą zmianę albo może chociaż jednej osobie uświadomimy, jak wygląda świat osoby z innymi potrzebami. Warto też pamiętać, żeby takie dostosowania, na tyle, na ile to możliwe, były uniwersalne, inkluzyjne dla wielu, żeby ułatwiając funkcjonowanie jednemu, nie utrudniały funkcjonowania innym.

Proces pracy nad artykułem przez zespół badaczek i badaczy umożliwił zmianę w poziomie refleksyjności uczestników. Opisując praktyki społeczne związane z dostępnością, w których sami brali udział, zauważyli, że stało się to czynnikiem zmiany w zasobie ich samowiedzy. Cykl spotkań zespołu umożliwił refleksyjne, systematyczne przyglądanie się i pracę w procesie powstawania artykułu, co pozwoliło na zmianę w indywidualnych kompetencjach badawczych uczestników projektu.

PODSUMOWANIE

Kultura jest niezwykle istotnym elementem życia każdego człowieka, dlatego też dostęp do jej zasobów powinien być powszechny dla wszystkich. Jest ona niezwykle ważnym obszarem ludzkiej egzystencji, wspierającym samorozwój jednostki, poszerzającym jej horyzonty poznawcze oraz kształtującym osobowość i charakter.

Kultura ma istotny wpływ m.in. na dobrostan odbiorcy, dlatego też jest niezwykle istotna dla każdego z nas. W znacznym stopniu wpływa na jakość życia. Istotność dostępności kultury podkreślono w artykule 30 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych. Wskazano na prawo osób z niepełnosprawnościami do równego uczestnictwa w życiu społeczno-kulturalnym oraz na dostęp do wszelkich dziedzin kultury. Poprzez ratyfikację Konwencji państwa zobowiązały się do aktywnych działań, które mają na celu inkluzję społeczną, a także zapewnienie dostępu do kultury na najwyższym możliwym poziomie.

Największym problemem dostępności kultury w Polsce jest często nieprawdziwy, stereotypowy oraz krzywdzący obraz osób z niepełnosprawnościami. W konsekwencji dostępność kultury dla osób o niepełnej sprawności jest znacząco utrudniona.

BIBLIOGRAFIA

- Anderson, L. (2014). Autoetnografia analityczna. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 10 (3), 144–167.
- Cervinkova, H. (2013). Etnografia edukacyjna i badania w działaniu – z warsztatu kształcenia nauczycieli. *Forum Oświatowe*, 48 (1), 123–137.
- Cervinkova H., Gołębiak B. (red.) (2010). *Badania w działaniu: Pedagogika i antropologia zaangażowane*. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.
- Cervinkova, H. (red.) (2008). *Animatorzy społeczni na rzecz osób niepełnosprawnych: Animacja środowiska na pograniczu*. Wrocław: Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego.
- Chrzanowska, I. (2020). *Pedagogika specjalna. Od tradycji do współczesności*. Kraków: Impuls, 142.
- Cohen, L., Manion, L. (1996). *Research methods in education*. London–New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Cytowska, B. (2012). *Trudne drogi adaptacji. Wątki emancypacyjne w analizie sytuacji dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną we współczesnym społeczeństwie polskim*. Kraków: Impuls.
- Czerepaniak-Walczak, M. (2014). Badanie w działaniu w kształceniu i doskonaleniu nauczycieli. *Przegląd Badań Edukacyjnych*, 19 (2).
- Dąbrowski, J., Klimek, H. (2012). Pojęcie i czynniki dostępności transportowej portów morskich. *Współczesna Gospodarka*, 1 (3), 25–35.
- Deepak, S., Kumar, J., Ramasamy, P., Griffio, G. (2011), *Emancipatory Research on Impact of CBR: Voices of Children with Disabilities*. New York: Disability and International Development, Springer, 14–19.
- Denzin, N., Linkoln, Y. (2009). *Metody badań jakościowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Geertz C. (2005). Opis gęsty – w stronę interpretatywnej teorii kultury. W: M. Kempny, E. Nowicka (red.), *Badanie kultury: Elementy teorii antropologicznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 35–58.
- Hartas, D. (2010). *Educational Research and Inquiry: Qualitative and Quantitative Approaches*. London, New York: Continuum.
- Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz.U. z 2012 r., poz. 1169).
- Kowalski, K. (2013). Planowanie dostępności – polski uwarunkowania prawne i praktyka. *Niepełnosprawność – Zagadnienia, Problemy, Rozwiązania*, 6 (1), 71–99.

- Krajowy Program Działań na Rzecz Równego Traktowania na lata 2021–2030. Pobrane z: <https://archiwum.bip.kprm.gov.pl/kpr/form/r443241253,Projekt-uchwaly-Rady-Ministrow-w-sprawie-ustanowienia-programu-wieloletniego-Kra.html>.
- Kubiak-Szyborska, E. (2003). *Podmiotowość młodzieży akademickiej. Studium statusu podmiotowego studentów okresu transformacji*. Bydgoszcz: Akademia Bydgoska im. Kazimierza Wielkiego.
- Leszczyńska, K. (2010). Tożsamość i stygmatyzacja w narracjach niepełnosprawnych studentów. W: B. Gąciarz (red.), *Niepełnosprawni studenci w społeczności akademickiej. Źródła sukcesów i porażek w integracji społecznej i aktywności zawodowej*. Warszawa: IFiS PAN.
- Lewin, K. (2010). Badania w działaniu a problemy mniejszości. W: H. Cervinkova, B. D. Gołębiak (red.), *Badania w działaniu: Pedagogika i antropologia zaangażowane*. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe DSW, 5–18.
- Mrugańska, K., (2008). Wstęp. W: *Polska droga do Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych*. Kraków: FIRR, 6–7.
- Nowak, A., (2015). *Uczestnictwo Osób Niepełnosprawnych w Kulturze*. Muzeum Historii Polski, 91–102
- Parchomiuk, M. (2016). Między partycypacją a emancypacją: włączanie osób niepełnosprawnych w badania. *Społeczeństwo i Rodzina*, 46, 7–25.
- Ploch, L. (2009). *W kręgu kultury osób niepełnosprawnych, Socius. Polsko-niemieckie pismo o osobach z niepełnosprawnościami. Menschen mit Behinderungen. Eine deutsch-polnische Zeitschrift. Udział Osób Niepełnosprawnych w Życiu Społecznym, Kulturowym oraz Politycznym*, 3, 2–4.
- Polczyk, P. (2012). Autoetnografia jako możliwa metoda badawcza. *Forum Oświatowe*, 47 (2), 175–182.
- Preiser, W. F. E. (2008). Integrating the Seven Principles of Universal Design into Planning Practice. W: J. Nasar, J. Evans-Cowley (red.), *Universal Design and Visitability. From Accessibility to Zoning*, Columbus, OH: Ohio State University, The John Glenn School of Public Affairs, 11–30.
- Prysak, D. (2016). Doświadczenie sytuacji trudnych na przykładzie prowadzenia badań w działaniu. W: M. Bełza, Z. Gajdzica, D. Prysak (red.), *Problemy Edukacji, Rehabilitacji i Socjalizacji Osób Niepełnosprawnych*, 23 (2), 145–160.
- Reimann, M. (2018). Opowiadanie niepełnosprawności. Esej autoetnograficzny. *Studia de Cultura. Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis*, 10 (1), 30–37.
- Wolcott, H. F. (2008). *Ethnography: A Way of Seeing*. Lanham: AltaMira Press.
- Wołodźko, E. (2010). Badania w działaniu. Refleksja-wiedza-emancypacja. W: H. Kędzierska (red.), *Jakościowe inspiracje w badaniach edukacyjnych*. Olsztyn: Wydawnictwo Naukowe UWM, 104–122.
- Wołowicz, A. (2018). Badania partycypacyjne jako odpowiedź na założenia społecznego modelu niepełnosprawności. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Cultura*, 10, 165–177.
- Wos, K., Kamecka-Antczak, C. (2019). Być z kimś i dla kogoś. Postrzeganie dobra wspólnego przez pełnoletnich uczniów szkoły specjalnej – z praktyki badań włączających. *Studia z Teorii Wychowania*, 4 (29), 155–166.
- Zaitun, H., Izzah, L. (2015). *Classroom Action Research in Action*. W: S. S. Khristianto, A. S. Dadari (red.), *The 7th International Conference on Teaching English as Foreign Language (COTEFL)*. Faculty of Letters, University Muhammadiyah Purwokerto, Indonesia, 579–582.

Zawiślak, A. (2008), Problemy autonomii osób dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną. *Rocznik Naukowy Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy. Transdyscyplinarne Studia o Kulturze (i) Edukacji*, 3, 41–46.

Zdrodowska, M. (2016). *Między aktywizmem a akademią. Studia nad niepełnosprawnością. Teksty Drugie*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich PAN, 5, 384–403.

Marta Ciechomska (ORCID: 0000-0002-5475-8752) – absolwentka Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie. Zainteresowania naukowe to: osoba z niepełnosprawnością w procesie ustawicznego rozwoju; autorstwo własnego życia osoby z niepełnosprawnością; tożsamość osoby z niepełnosprawnością; dobrostan osoby z niepełnosprawnością; andrologika i gerontologia; terapia zajęciowa jako forma wieloaspektowej rehabilitacji; rehabilitacja ruchowa osób z niepełnosprawnością narządu ruchu z wykorzystaniem nowatorskich form terapeutycznych pozwalających wyjść poza kanony fizjoterapeutyczne.

Dominika Grabarczyk (ORCID: 0000-0003-4089-0768) – absolwentka Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie na kierunku interdyscyplinarne studia nad niepełnosprawnością. Naukowe zainteresowania to: osoba z niepełnosprawnością w procesie rehabilitacji, szczególnie poprzez aktywność fizyczną; sport osób z niepełnosprawnościami; indywidualizacja w podejściu do osób z niepełnosprawnościami.

Magda Lejzerowicz (ORCID: 0000-0001-7225-2387) – doktor, badaczka różnorodności, adiunkt w Katedrze Interdyscyplinarnych Studiów nad Niepełnosprawnością w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie. Zajmuje się etycznymi, społecznymi i pedagogicznymi aspektami systemów inkluzji, ze szczególnym uwzględnieniem edukacji i rehabilitacji osób z niepełnosprawnościami. Pozostałe zainteresowania naukowe to: osoba z niepełnosprawnością jako podmiot – autor własnego życia; tożsamość a niepełnosprawnościami; stygmatyzacja i wykluczenie społeczne; komunikacja z osobami z niepełnosprawnością; przygotowanie kadry szkolnej i akademickiej do pracy z osobami z niepełnosprawnościami. Współpracuje z Zakładem Socjologii i Antropologii Kultury Instytutu Filozofii i Socjologii PAN. Prowadzi projekt badawczy „Edukacja włączająca i przygotowanie polskiej szkoły”.

Julia Nagler (ORCID: 0000-0002-1154-0171) – absolwentka Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie na kierunku interdyscyplinarne studia nad niepełnosprawnością. Naukowe zainteresowania to aktywizacja osób ze specjalnymi potrzebami, szczególnie w obszarze aktywności fizycznej, a także ergonomia życia i dostosowanie otoczenia do indywidualnych potrzeb osoby.

Janina Sawicka (ORCID: 0000-0003-3928-7494) – absolwentka Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie na kierunku interdyscyplinarne studia nad niepełnosprawnością. Nauczyciel wspomagający w szkole podstawowej w Warszawie. Wolontariusz w Drabinie Jakubowej w Brańszczyku. Interesuje się tematyką autorstwa własnego życia i tożsamością osób z niepełnosprawnościami; pedagogicznymi i społecznymi zagadnieniami inkluzji; wsparciem uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkole ogólnodostępnej; duchowością, w szczególności duchowością medytacyjną i kontemplacyjną oraz ich miejscem w życiu osób z niepełnosprawnościami.

Paulina Surgiel (ORCID: 0000-0003-1345-4397) – studentka pedagogiki specjalnej o specjalności edukacja i rehabilitacja osób z niepełnosprawnością intelektualną i autyzmem na Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie. Zajmuje się zagadnieniami i badaniami uwzględniającymi edukację i rehabilitację osób z niepełnosprawnościami. Swoje zainteresowania naukowe koncentruje na problematyce zaburzeń ze spektrum autyzmu oraz edukacji i rehabilitacji osób niewidomych i słabowidzących.